

prof. dr hab. Ewa Solarczyk-Ambrozik
Zakład Kształcenia Ustawicznego
Wydział Studiów Edukacyjnych
Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu

Przemiany współczesnego świata – globalne wyzwanie edukacyjne

Contemporary World Evolution – Global Education Challenges

Owing to the dynamic processes occurring in contemporary world the issue of continuing education has become an important factor in the development of societies and individuals. Technological innovations, changes in mass communication, transformations in work sphere, competition in the labour market, a constant need to adjust – all of these help to create a “learning society” and at the same time present a challenge to education, which turns into continuing learning understood as a requirement of civilisation.

The paper highlights the fact that on the one hand the global economy becomes a challenge for self-improvement and enhancement of competencies necessary for the efficient functioning in the labour market, and on the other hand the accompanying changes in the sphere of economy are followed by culture transformations which define the area of social participation and at the same time of learning.

The phenomena affecting individuals and societies should be assisted by educational policy at the European level. This is why continuing education as a civilisation requirement has recently become one of the hottest education-related issues in social debates.

Dynamika procesów zachodzących we współczesnym świecie stawia problem kształcenia ustawicznego jako istotnego czynnika rozwoju społeczeństw i jednostek. Zmiany technologiczne, rozwój technik masowej komunikacji, przeobrażenia w sferze pracy, konkurencja na rynku pracy, międzynarodowe zmiany składu demograficznego siły roboczej, potrzeba stałego dostosowywania się, prowadząc do ukształtowania się „Społeczeństwa uczącego się”, stają się równocześnie wyzwaniami wobec edukacji, która przybiera charakter kształcenia ustawicznego, rozumianego jako wymóg cywilizacyjny.

Zjawiskiem, na tle którego analizowane są procesy zmian w obszarze edukacji jest globalizacja, będąca jakościowo odmiennym zjawiskiem od międzynarodowego przepływu idei, dóbr czy ludzi, z jakimi mieliśmy do czynienia od wieków. W obecnych czasach, gdy technologia „zacieśnia” przestrzeń i czas, niweluje w pewnym sensie ich znaczenie, mamy do czynienia ze zmianą wymiaru ludzkiej działalności w

świecie – możemy mówić o jej globalizacji w wielu aspektach. W ostatnich dwudziestu latach zjawisko globalizacji wystąpiło początkowo na płaszczyźnie gospodarczej. Znoszenie regulacji i barier na rynkach finansowych, które nasiliło się w wyniku postępu informatyki spowodowało to, iż wszystkie gospodarki stały się zależne od przepływu coraz większej masy kapitałowej a globalna ekonomia pociąga bezprecedensową integrację produkcji. Dzięki zdobyczom telekomunikacji możliwa staje się całościowa koordynacja produkcji w wielu krajach.

Na kanwie tych zjawisk możemy mówić o globalnym wyzwaniu stawianym przed edukacją. Edukacja staje się wartościowym „towarem” na rynku dóbr. Zmieniają się społeczne orientacje wobec kształcenia. Dyplom poparty uzyskanymi kompetencjami staje się wartością pożądaną. Szczególnego wymiaru w świecie dynamicznych zmian we wszystkich obszarach życia nabiera kształcenie ustawiczne, analizowane z jednej strony w jego relacji do potrzeb i aspiracji edukacyjnych jednostek, z drugiej zaś w relacji do potrzeb gospodarki. Jej konkurencyjność i efektywność a tym samym poziom i jakość życia jednostek i zamożności regionów w coraz większym stopniu, obok czynników takich jak: praca, kapitał i ziemia, w świecie nowoczesnych technologii i zaawansowanych technik komunikacyjnych, zależy od wiedzy, zarówno ekonomicznej, technicznej, jak i z obszaru nauk społecznych.

Należy w tym miejscu bardzo mocno wyeksponować to, iż wiedza jako podstawa rozwoju przyczynia się nie tylko do sukcesu gospodarczego, lecz jest także na usługach służby publicznej, przejawia się w działalności obywatelskiej, w działaniach na rzecz ochrony środowiska itp. Wiedza będąca podstawą gospodarki i społeczeństwa działającego na jej przesłankach charakteryzuje się szczególnymi atrybutami. Jest to wiedza o zasięgu globalnym, przy równoczesnych regionalnych i lokalnych sposobach myślenia i działania, której mechanizmy rozwoju są wyraźnie uwarunkowane społecznie. Podstawą realizacji idei gospodarki opartej na wiedzy jest kształcenie ustawiczne, wykorzystujące technologie informacji i komunikacji, zapewniające dodatkowe usługi systemowi kształcenia, zarówno jako jego dopełnienie jak też jako forma konkurencyjna.

Analiza kształcenia ustawicznego aktualizującego się w wielu krajach, pozwala określić jego ogólną charakterystykę zasadzającą się na tym, iż procesy uczenia się zachodzą w różnych miejscach, nie tylko w formach zorganizowanych przez system edukacji:

- rozmywają się granice między życiem zawodowym a okresem nauki, formalną i nieformalną edukacją;
- instytucje kształcenia ustawicznego uelastyczniają odpowiedź na potrzeby rynku i kładą większy nacisk na wiedzę użyteczną i praktyczną;
- zatrudnieni traktują miejsce pracy jako instytucję edukacyjną;
- zmieniający się charakter i wzorce pracy rzutuje na konieczność stałej aktywności edukacyjnej;
- rozwój multimediiów i rynku oprogramowania komputerowego wpływa w znaczny sposób na kształcenie;
- technologie informatyczne i cyfrowe stymulują kontakty między uczelniami wyższymi a przedsiębiorstwami sektora ICT w zakresie kształcenia na odległość na rynkach globalnych (OECD, 2000, s. 59-61).

Jest faktem bezsprzecznym, że zapotrzebowanie na edukację w celach gospodarczych determinowane jest postępem technicznym i modernizacją. Analizując procesy związane z kształceniem ustawicznym stwierdzić można, iż jednym z podstawowych trendów jest podporządkowanie go wymogom ekonomii.

Odnosząc się do zaprezentowanej wyżej charakterystyki trendów w obszarze kształcenia zawodowego, szczególnie tych związanych ze sferą pracy, można zauważyć iż zachodzące obecnie zmiany spowodowały pojawienie się nowych oczekiwań w zakresie wymaganych umiejętności. Zmiany w sferze produkcji, przyczyniające się do zanikania rutynowych i powtarzających się prac, które mogą być programowane przez maszyny, powodują to, iż treść pracy nasycona jest coraz w wyższym stopniu zadaniami wymagającymi inicjatywy i elastyczności. Zmianom stosunków produkcji towarzyszą zmiany warunków zatrudnienia, maleje zapotrzebowanie na prace w pełnym wymiarze czasowym i o trwaniu bezterminowym, następuje rozwój niezależnej pracy indywidualnej, a także wzrost sektora handlu i usług. Jak wskazują autorzy raportu „Nauczanie i uczenie się. Na drodze do uczącego się społeczeństwa” okoliczności związane z pracą i okoliczności uczenia się coraz bardziej zbliżają się do siebie.

Globalna ekonomia staje się wyzwaniem dla samodoskonalenia się, poszerzenia kompetencji związanych ze sprawnym funkcjonowaniem na rynku pracy. Kompetencje komunikacyjne i umiejętności logicznego myślenia stają się podstawowe dla kwalifikowanych prac. Akceptacja indywidualnej odpowiedzialności za rezultaty pracy, wyobraźnia, określone predyspozycje moralne, umiejętność podejmowania decyzji oraz umiejętność pracy w grupie, a przede wszystkim skłonność do permanentnego uczenia się i samodoskonalenia tworzą nowy etos pracownika.

We współczesnym świecie osoby pozbawione odpowiednich kompetencji, określonego kapitału kulturowego, bez dostępu do informacji lub pozbawione tzw. siły rynkowej stają się dotknięte w coraz wyższym stopniu marginalizacją spowodowaną bezrobociem, nieumiejętnością artikulacji własnych interesów, funkcjonalnym analfabetyzmem itp. zjawiskami społecznymi. Ze względu na ryzyko jawiące się przed jednostkami, organizacjami i społeczeństwami, jakie stwarza niepewność i nieprzewidywalność współczesnego świata do opisu współczesności wprowadza się określenie: „społeczeństwo ryzyka”. Zwraca się w tym kontekście uwagę również na negatywne konsekwencje bezustannej konieczności uczenia się, wynikające z nierównych szans na kształcenie, nierównego dostępu do źródeł wiedzy oraz zróżnicowanych kompetencji.

W społeczeństwie ryzyka istotne znaczenie ma dystrybucja szans bądź ryzyka, szczególnie jeśli chodzi o wkład edukacji i kształcenia do społecznej alokacji jednostek na przestrzeni biegu ich życia. Intencjonalne uczenie się staje się czynnikiem różnicującym zdolności jednostek do dostosowania się do zmiennej rzeczywistości, zarówno środowiska pracy, co zostało przedstawione wcześniej, jak i innych sfer życia społecznego. Mimo faktu, iż edukacyjne drogi wiodące przez społeczne i zawodowe struktury w społeczeństwie informacyjnym podporządkowane są w coraz wyższym stopniu wymaganiom rynkowym, proces kształcenia ustawicznego ma zawsze charakter indywidualny i biograficzny i równocześnie zawsze pociąga za sobą społeczne implikacje. W społeczeństwie uczącym się jednostka posiada większą

wolność w zakresie tego, czego i w jaki sposób chce się uczyć.¹ Ma to swoje szczególne odniesienie do tego wymiaru kształcenia ustawicznego, który w raportach UNESCO eksperci nazywają „uczyć się aby być”.

Analizując procesy związane z kształceniem ustawicznym stwierdzić można, jak zostało to już pokazane, iż jednym z podstawowych trendów jest podporządkowanie go wymogom ekonomii.

Jednak zmianom w sferze ekonomii towarzyszą zmiany kultury – wyraźnie określone dotąd granice pomiędzy kulturą i ekonomią zaczynają rozmywać się. Kultura konsumpcji razem z urynkowieniem wyznaczają obszar społecznego uczestnictwa i tym samym kształcenia się. Podstawową cechą zmian obserwowanych w tym obszarze jest przesunięcie nacisku z kształcenia na uczenie się, co równocześnie oznacza przesunięcie wagi na uczenie się poza instytucjami edukacyjnymi.² Wzory dostarczone przez tradycyjnie rozumianą oświatę stają się coraz bardziej nieadekwatne do nowych wyzwań. Świat poprzez media wkracza do naszych domów, wkracza też poprzez produkty, które konsumujemy. Miejskie i podmiejskie krajobrazy stają się coraz bardziej podobne, właśnie poprzez znaki przekazywane przez media, znaki rozpoznawalne w każdym zakątku globu. Integracja i globalizacja prowokują równocześnie homogeniczność i heterogeniczność. Globalizacja, wywierając presję na to, co lokalne indukuje efekt kulturowej specjalności, renesans tradycji związanych z miejscem i stylem życia. Centra urbanistyczne, muzea, sklepy zapewniają płaszczyznę do nabywania nowych doświadczeń życiowych, w efekcie czego człowiek zmuszony jest również i w tym względzie do całożyciowego uczenia się. Uczenie się przez doświadczenie w przebiegu życia i kształcenie ustawiczne nie są tylko naturalną konsekwencją ekonomicznego instrumentalizmu, lecz także, w coraz wyższym stopniu, środkiem wyrażania własnej pozycji społecznej i czynnikiem rozwijającym tożsamość jednostki.³

Istotną charakterystykę współczesności mającą ważki wpływ na charakter i jakość kształcenia ustawicznego jest to, iż urynkowienie wiedzy rozpowszechnia się z obszaru komercji na obszar praktyk oświatowych. Mamy do czynienia z sytuacjami, gdzie upowszechnianie wiedzy odbywa się poza systemem instytucjonalnym, zaś istniejące instytucje oświatowe stają się częściami rynku sprzedając wiedzę jako towar i konkurując w „interesie” oświatowym.⁴

Oddziaływanie tego typu zjawisk na jednostki i grupy społeczne ma szczególne znaczenie dla określenia roli kształcenia ustawicznego, co wymaga skonkretyzowania polityki oświatowej w tym samym względzie, dlatego też kształcenie ustawiczne jako wymóg cywilizacyjny staje się w ostatnich latach jedną z najczęściej podejmowanych w społecznych debatach kwestii edukacyjnych. Jest ono celem działań wielu organizacji mających wpływ na politykę europejską w szerszym wymiarze. Odzwierciedleniem rangi kształcenia ustawicznego jest zainteresowanie tą formą edukacji takich organizacji jak, np. OECD. I tak w 1996 r. OECD zainicjowała badania

¹ P. Jarvis: *The Public Recognition of Lifetime Learning*, Lline nr 1, 1996.

² M. Featherstone: *Consumer Culture and Postmodernism*, London 1991.

³ J. Urry: *Leisure and Social Identity. Time and Society* 3, 2, 1994.

⁴ R. Usher, J. Bryant, R. Johnston: *Adult education and postmodern challenge*, London – New York, 1997.

oraz program rozwoju na temat kształcenia przez całe życie jako rzeczywistości stojącej przed każdym człowiekiem; także plan UNESCO na lata 1995-1998 koncentrował się na rozwoju, kształceniu ustawicznym i pokoju. W pracach UNESCO wyraźna jest orientacja ukazująca kształcenie ustawiczne nie tylko jako kwestię edukacyjną, ale w równym stopniu szerzej rozumianą kwestię społeczną. Kształcenie ustawiczne stało się kluczowym pojęciem wytycznych UNESCO na 5 Międzynarodową Konferencję Oświaty Dorosłych w Hamburgu w 1997 r.

Czołową rolę w promowaniu kształcenia ustawicznego odgrywa także Unia Europejska. W 1994 r. ukazała się Biała Księga nt. „Wzrost, konkurencyjność, zatrudnienie”, w której podkreśla się wkład polityki edukacyjnej państw członkowskich dla całościowego widzenia problematyki w wymiarze europejskim.

Kolejną publikacją Komisji Europejskiej dotyczącą kształcenia i doskonalenia, wydaną w 1995 r., jest Biała Księga: „Nauczanie i uczenie się. Na drodze do uczącego się społeczeństwa”. Jak piszą autorzy „impulsem do jej stworzenia było spostrzeżenie, iż zachodzące obecnie zmiany poszerzyły dostęp do informacji i wiedzy, lecz jednocześnie spowodowały, że konieczne są znaczne zmiany w zakresie wymaganych umiejętności i systemu pracy. Obecne trendy podniosły poziom powszechnej niepewności, a niektórych ludzi w niedopuszczalny sposób zmarginalizowały. Sytuacja społeczna każdego z nas będzie w coraz większym stopniu zależała od zdobytej przezeń wiedzy. Społeczeństwo jutra będzie inwestować w wiedzę i stanie się społeczeństwem uczenia się i nauczania, w którym każdy będzie tworzył swoje kwalifikacje. Innymi słowy powstanie społeczeństwo uczące się”.⁵

O doniosłości kształcenia ustawicznego świadczy również fakt, że rok 1996 uznany został rokiem kształcenia ustawicznego, co znalazło swój wyraz w działalności i publikacjach wielu organizacji i stowarzyszeń europejskich o charakterze naukowym, mających wpływ na charakter europejskiej oświaty dorosłych.

Efektom tak prowadzonej polityki stał się raport Międzynarodowej Komisji UNESCO do spraw Edukacji dla XXI wieku napisany pod przewodnictwem J. Delorsa „Edukacja. Jest w niej ukryty skarb”, a wydany w 1996 r. Jak podkreślają jego autorzy, w obliczu rozlicznych wyzwań współczesności edukacja jawi się jako szansa na drodze ludzkości do realizacji ideałów pokoju, wolności i sprawiedliwości społecznej, odgrywając doniosłą rolę w stałym rozwoju jednostek i społeczeństw. W związku z tym właśnie idea edukacji ustawicznej powinna być przemyślana i rozszerzona. Autorzy piszą: „Poza niezbędnym dostosowaniem się do zmian wynikających z przeobrażeń życia zawodowego edukacja ustawiczna powinna stale konstytuować człowieka, jego wiedzę, umiejętności lecz również jego zdolność wydawania sądów i podejmowania działań. Powinna przyczyniać się do rozwoju jego samoświadomości, wiedzy o jego środowisku oraz zachęcać do odgrywania różnych ról społecznych w miejscu pracy i zamieszkania”.⁶ Postulują, by umieścić edukację ustawiczną w centrum zagadnień społecznych, gdyż koncepcja tak rozumianej edukacji jawi się „jako klucz do bram XXI wieku”, wykracza poza tradycyjny podział na edukację wstępną i dalsze

⁵ *Nauczanie i uczenie się. Na drodze do uczącego się społeczeństwa*, Biała Księga Kształcenia i Doskonalenia, WSP TWP, Warszawa 1997, s. 5.

⁶ J. Delors, *Edukacja jest w niej ukryty skarb*, Raport UNESCO Międzynarodowej Komisji do Spraw Edukacji dla XXI wieku, Warszawa. 1998, s. 16.

kształcenie. Zajęcie takiego stanowiska, dotyczącego kluczowej roli edukacji permanentnej we współczesnym świecie, spowodowało, że Komisja zwróciła uwagę na cztery „filary edukacji”, nadające jej właściwy wymiar i sens. Ich istota zawiera się w hasłach: uczyć się, aby wiedzieć, uczyć się, aby działać, uczyć się, aby żyć wspólnie z innymi i wreszcie uczyć się, aby być. Te cztery podstawowe aspekty kształcenia pozwalają uczącym się zdobyć narzędzia rozumienia, oddziaływać na środowisko, uczestniczyć i współpracować z innymi na wszystkich płaszczyznach działalności ludzkiej. Zdaniem Komisji każdy z czterech „filarów” wiedzy winien być tak samo ważny w ustrukturyzowanym kształceniu właśnie po to, by edukacja jawiła się jako doświadczenie globalne i całościowe zarówno w aspekcie poznawczym, jak i praktycznym.⁷ Zmiana wyobrażeń o edukacji, jej koncepcja poszerzona o koncepcję ustawiczną, zaprezentowana w raporcie polega na odejściu od wizji wyłącznie instrumentalnej edukacji, „postrzeganej jako koniecznej drogi do osiągnięcia określonych rezultatów (umiejętności, nabycia różnych zdolności, cele o charakterze ekonomicznym) i traktowanie jej funkcji w sposób integralny”.⁸

Według autorów cytowanego raportu edukacja w ciągu całego życia prowadzi do społeczeństwa wychowującego, w którym otwierają się przeróżne możliwości kształcenia, zarówno w szkole, jak i w życiu gospodarczym, społecznym i kulturalnym. Piszą oni, iż systemy edukacyjne nie są w stanie zaspokajać stale rosnących potrzeb, gdyż musiałyby jednocześnie dawać wszystkim ludziom jednakowe szanse, uwzględniać różnorodność kultur i upodobań oraz zaspokajać wszystkie rodzaje potrzeb – istnieje w związku z tym konieczność rozwijania alternatyw edukacyjnych dotyczących nie tylko kształcenia dla potrzeb ekonomii. Cytowany raport wskazuje na doniosłość edukacyjnych aspektów szerokiego uczestnictwa w życiu społecznym, podkreślając to, że edukacja zajmuje coraz więcej miejsca w życiu ludzi w miarę jak zwiększa się jej rola w dynamice współczesnych społeczeństw.

Charakteryzując kształcenie ustawiczne na tle przemian współczesnego świata, dokonujących się we wszystkich sferach życia – pracy, kulturze, życiu społecznym, starałam się ukazać to rozległe zjawisko oświatowe w kontekście bardziej globalnym. Dokonujące się w Polsce zmiany społeczno-gospodarcze określają w istotnym stopniu przeobrażenia, jakie dokonują się także w obszarze szeroko rozumianego kształcenia ustawicznego. Jawią się nowe zadania związane z gospodarką rynkową. Szczególnie wyraźnie rysują się one w związku z procesami przekształceń własnościowych, restrukturyzacją przedsiębiorstw czy całych regionów, w związku z czym nowym jakościowo zjawiskiem jest konieczność przygotowania pracowników dla potrzeb regionalnego, zrestrukturyzowanego, o zróżnicowanych potrzebach i odmiennej skali bezrobocia rynku pracy.

Nowym wyzwaniem, powstałym w związku ze zmianami społecznymi, jest przybliżenie kształcenia do rzeczywistości przedsiębiorstw i lokalnych rynków pracy, a także zorientowanie go na kształtowanie umiejętności i sprawności zarówno technicznych, jak i społecznych. W nowych warunkach kształcenie ustawiczne przygotowuje do działań elastycznych, aktywności, przedsiębiorczości. Warunki społeczne kształtują bowiem nowe orientacje wobec wykształcenia, które przestaje być

---

⁷ Ibidem, s. 85-86.

⁸ Ibidem, s. 86.

rozumiane jako podstawa do zatrudnienia na całe życie w jednym miejscu pracy. Staje się ono punktem wyjściowym dla aktywności zawodowej oraz dla kształcenia i doskonalenia ustawicznego, a także dla zdobycia określonego poziomu kompetencji edukacyjnych.

Dokonujące się w Polsce zmiany społeczno-gospodarcze oddziałują także na określenie roli kształcenia ustawicznego wobec takich problemów społecznych, jak m.in. zjawisko bezrobocia. Konieczność kompleksowego ujęcia problemów gospodarczych, socjalnych i edukacyjnych to warunek efektywnego przeciwdziałania skutkom wypływającym z niego. Mając na uwadze egzystencjalno-społeczne aspekty kształcenia, wyzwaniem wobec niego, jakie niesie bezrobocie są także jego skutki psychiczne, rozpatrywane z punktu widzenia jednostki. Kształcenie ustawiczne, realizowane w różnych formach i na zróżnicowanych poziomach wyposaża w umiejętności przystosowania się do nowej sytuacji, umożliwiające podjęcie pracy. Orientacja na egzystencjalno-społeczne aspekty edukacji jako konsekwencja upodmiotowienia życia jednostek jest związana z dążeniem do samodoskonalenia i samorealizacji – realizowania własnych potrzeb i aspiracji.

Obok specyficznych zadań związanych z transformacją systemową w naszym kraju kształcenie ustawiczne, zróżnicowane w swych formach i treściach, aktualizujące się w różnych obszarach w sposób bardziej bądź mniej sformalizowany, swą misją, celami i sposobami ich realizacji wpisuje się w nurt wyzwań globalnych, stanowiąc wyznacznik jakości życia jednostek i społeczeństwa.

Bibliografia:

1. Delors J.: *Edukacja jest w niej ukryty skarb*, Raport UNESCO Międzynarodowej Komisji do Spraw Edukacji dla XXI wieku, Warszawa 1998.
2. Featherstone M.: *Consumer Culture and Postmodernism*, London 1991.
3. Jarvis P.: *The Public Recognition of Lifetime Learning*, Lline nr 1, 1996.
4. *Nauczanie i uczenie się. Na drodze do uczącego się społeczeństwa*, Biała Księga Kształcenia i Doskonalenia, WSP TWP, Warszawa 1997.
5. Przyszczypkowski K., Solarczyk-Ambrozik E.: *Zmiana społeczna a kompetencje edukacyjne dorosłych*, Koszalin 1995.
6. Urry J.: *Leisure and Social Identity. Time and Society* 3, 2, 1994.
7. Usher R., Bryant J., Johnston R.: *Adult education and postmodern challenge*, London, New York, 1997.